

Павлюк Роман Олександрович

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАЗКИ

Ключові слова: казка, психолого-педагогічний потенціал, лінгвістичний потенціал, навчання, виховання.

Розвиток дитини нерозривно пов'язаний з розвитком її образного бачення. Мистецтво може забезпечити сприйняття образів світу, форми, звуку та гри цими образами. У літературній галузі матеріалами сприймання та гри є мова, образи, мотиви, типи, сюжети та їх еволюція. Літературний художній образ, потрапляючи до свідомості дитини, набуває нові неочікувані виміри. Він перетворюється, доуявляється, твориться заново, стає ігровим. І не тому, що діти використовують його у грі, а тому, що він сам стає творчою смисловою грою. Це безкорислива, непередбачувана, безкінечна, радісна і чудова гра. Дитина стає співавтором літературного твору, домислюючи, придумуючи, перетворюючи його, розвиває думку, відточує слово – мову, як рідну, так і іноземну [2, 12].

Серед різноманітних жанрів літератури, які використовуються у роботі з дітьми, необхідно відмітити казку. Вона виступає таким матеріалом, який комплексно впливає на розвиток дитини – має психолого-педагогічний та лінгводидактичний потенціал.

Роль художньої літератури, зокрема, казки у всебічному розвитку дітей розкривається в роботах Є. Фльориної, М. Коніної, Н. Карпінської. Особливості сприйняття художньої літератури дошкільниками – в роботах психологів О. Запорожця, Л. Виготського, Т. Рєпніної та інших. Психотерапевтичний вплив казки розкривається у роботах Г. Зінкевич-Євстигнєєвої, Н. Погосової, Т. Грабенко та інших. Технологію виховання казкою розробила вітчизняний педагог М. Лещенко. На лінгводидактичну силу цього жанру літератури вказували ще свого часу І. Франко, С. Русова, В. Сухомлинський. Невидимий, на наш погляд, потенціал казки у корекції

мовних порушень використовує логопед, психолог, біоенергетик Росії Н. Погосова.

Аналіз науково-педагогічної та психологічної літератури дозволив зробити такий висновок: по-перше, казка впливає на психічний розвиток дитини: розвиває почуття, мислення, уяву, фантазію, сприймання, волю. По-друге, розвиває розуміння мови на слух, словник, зв'язне мовлення, формує правильну граматичну будову, виховує звукову культуру. По-третє, казка навчає, виховує і соціалізує.

Казка виконує терапевтичну функцію: урівноважує нервову систему, викликає позитивні емоції, здійснює мовно-корекційний вплив.

Розглянемо докладніше можливості казки як літературного жанру і засобу розвитку дитини.

На заняттях, де присутня казка, діти вчатья усвідомлювати свої почуття, емоції, бажання. Як справедливо помічають психологи (Т. Зінкевич-Євстигнєєва, Т. Грабовська, Н. Погосова), частіше всього гармонійному розвитку дитини заважає емоційна нестабільність.

Емоції – це психічне відображення у формі безпосереднього сильного переживання смислу життєвого явища і ситуації, яке обумовлене ставленням їх об'єктивних ознак до потреб суб'єкта [7, 178]. Емоції вважають неодмінним компонентом життєдіяльності людини, які активізують її сенсорно-перцептивну діяльність, виступають її мотивами. Емоційний досвід змінюється і збагачується у ході розвитку особистості. На емоційні зміни впливає співпереживання, яке виникає в результаті спілкування з людьми, при сприйнятті творів мистецтва, під впливом ЗМІ тощо. Емоції допомагають обирати партнерів спілкування, засоби комунікації, як вербальні, так і невербальні.

С. Головін відзначає багатий зміст емоційного життя людини, а Н. Погосова - полярність емоцій: задоволення – незадоволення, радість – сум, любов – ненависть, гордість – приниження [7, 36].

У дошкільний період починається емоційний розвиток дитини. Складається враження, що вона експериментує з емоційними проявами: може раптово заплакати, засміятися, розгніватись тощо. Пізнання навколишнього світу не можливе у дитинстві без емоцій: дошкільник зафарбовує чорними кольорами ілюстрацію з негативними героями, хоче бути мухомором, щоб його не з'їли тощо. Педагогам важливо пам'ятати, що "будь-які психічні процеси забарвлюються емоціями – чи то відчуття або уява, мислення або пам'ять" [7, 36].

Гарний настрій підвищує сприйняття, активізує мислительні процеси, а негативні емоції погіршують запам'ятовування, не дають простору для фантазії. Як справедливо зазначає Н. Погосова, навіть помірно позитивні емоції підвищують чутливість дітей, мобілізують усі сили організму для активного сприйняття будь-якої інформації. А негативні – створюють напругу або пригніченість, що знижує здатність адекватно сприймати навколишнє середовище, на всю потужність "переживати" життєві ситуації [7, 37].

Казка відкриває перед дітьми багатогранний спектр почуттів та емоцій. Найголовніша ознака казки у цьому відношенні полягає у ясності та чіткості змалювання позитивних і негативних рис характеру, дій персонажів, що викликають відповідні чіткі та ясні емоції. Софія Русова свого часу говорила, що світ різноманітний, він має багато відтінків, в яких дітям важко розібратися. Натомість у казці дитина може побачити чітку межу між добром і злом, любов'ю і ненавистю тощо.

Одночасно, через казку дитина усвідомлює, що впливу негативних емоцій у житті не уникнути. Будь-який успіх і досягнення нерозривно пов'язані з помилками, невдачами та зривами. Як пише Пауло Коельо: «...виправляти помилки – не завжди погано. Часто це єдиний спосіб утриматися на правильному шляху» [5, 29]. Важливо через казку навчити цьому дітей: не відступати перед невдачами, а спокійно і мужньо сприймати невдачі та помилки. Такі приклади життєвих ситуацій дошкільник може

отримати в українських народних казках «Івасик Телесик», «Кривенька качечка», авторських Г.-К. Андерсена «Попелюшка», «Снігова королева» та ін.

Емоції відіграють велику роль у мислительній діяльності. Вони стимулюють пошук вирішення задач, а значить такі процеси як аналіз, синтез, узагальнення умов і вимог задачі, що вирішується, способів її вирішення. Казка є засобом словесно-логічного мислення, одного з останніх продуктів історичного розвитку цього психічного процесу, оскільки в ній майже не дається авторської характеристики персонажів, а через їх дії, вчинки, репліки дитина усвідомлює їх приналежність чи то до позитивних, чи то до негативних персонажів. Крім того, художньо-естетичний образ, стимульований казкою, є результатом роботи мислення.

Художньо-естетичний образ – це образ, створений самою дитиною, індивідуально своєрідний, неповторний. Він суб'єктивно і об'єктивно новий, але при цьому не втрачає зв'язку з тим художнім контекстом, що його створив. Тому такий образ не вироджується в пусту оригінальність, непотрібну маніпуляцію різними ознаками. Але він завжди володіє змістовою цілісністю. Співвідношення індивідуальної самобутності з культурною «аурою» - саме це визначає сутність художньо-естетичного образу, що твориться дитиною.

Основна особливість сприймання будь-якого літературного твору, зокрема казки, – його творчий характер, який виражається в суб'єктивно-пристрасному та активно-перетворюючому ставленні дитини до художнього твору. Завдяки цьому дітям чотирирічного віку уже доступна побудова гнучких, рухливих і суб'єктивно важливих образів літературних творів. Як показує аналіз психологічних особливостей дітей, саме середній дошкільний вік – найбільш оптимальний для основ творчого сприймання художньої літератури.

Діти знаходять задоволення у тому, що їх думка живе у світі казкових образів. П'ять, десять разів дитина може переказувати казку і кожного разу

відкриє в ній щось нове; передає свої емоції, почуття по відношенню до казки іншими словами [9, 151].

За В. Сухомлинським, казка є незамінним каталізатором для фантазії. Василь Олександрович наголошує на тому, що кожен предмет викликає у дитини ряд емоцій, він пов'язується у дитячій свідомості з іншими предметами і породжує фантастичне уявлення. Це свідчить про активну дитячу словотворчість, оскільки створення казок – один із найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Це підтверджує лінгводидактичний потенціал казки.

В. Сухомлинський стверджує, що між естетичними почуттями та словниковим багатством мови здійснюється прямий зв'язок. Естетичні почуття емоційно відображаються у мові [9, 156]. Без переживання краси слова дитина не може осягнути розумом усі грані його змісту, а це переживання не можливе без фантазії, без особистої участі дітей у творчості, ім'я якій – казка.

В. Сухомлинський наголошує на тому, що потрібно використовувати будь-яку можливість для того, щоб збудити в дитячих серцях поетичне натхнення, щоб слово набуло індивідуального поетичного звучання в душі кожної дитини: «...людина, котрій хочеться сказати красиво про красу, котра її оточує, для котрої пошук потрібного слова стали такою ж необхідністю, як необхідність споглядати прекрасне, людина, для якої поняття про красу людську перед усім виражається у повазі, у ствердженні найсправедливіших відношень між людьми не може стати грубіяном, циніком» [9, 183-184].

Широких лінгводидактичних можливостей навчанню за допомогою казки надавав і український письменник Іван Франко. Він наголошував на алегоричності образів народних казок та їх великій виховній ролі [4, 41].

До лінгводидактичних можливостей казки віднесемо її здатність формувати мовну культуру особистості, оволодіння багатозначністю мови, її художньо-образним багатством, композиційно-сюжетною варіативністю. Так, наприклад, ми можемо відмітити лексико-граматичну різноманітність

зачинів (жили-були; де-не-де; колись-то давно; не за нашої пам'яті, мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі; це було давно-предавно – англ.: *Once upon a time there was*) та кінцівок казок (хто не вірить – нехай перевірить; от вам і казочка, а мені бубликів в'язочка, на вербі дзвінчик, нашій казці кінчик – англ.: *Lived happily ever afterwards* та ін.). У казкарів можемо зустріти багато примовок, приспівок, приказок, порівняльних зворотів: “Битий – небитого везе” (“Лисичка-сестричка і Вовк”), “Онде наша діва, Онде наша іва, На нашому дворці, На тесаному стовпці. Кужілочка шумить, Веретенце дзвенить, Скиньмо по пір'ячку, Нехай летить з нами!” (“Кривенька качечка”); “Людей слухай, а свій розум май” (білоруська народна казка); - англ.: *Had got of bad on the wrong side – встати не з тієї ноги, In the twinkling of an eye – в одну хвилину; “У моєї матінки голосок , як шовк” (“Казка про Івасика”) – англ.: His great voice sounded deep like thunder – його сильний голос прогримів, неначе грім.*

Казки розвивають поетичний слух через використання римованих рядків, зворотів, назв-прикладок: лисичка-сестричка; я під лавкою зігнуся, хвостиком обгорнуся; козлик ріжки постирав, вовк свої зуби позбирав, зайчик закульгав; англ.: *Henny-penny* - курочка, *Cocky-locky* - півник, *Goosey-roosey* - гусочка, *Turkey-lurkey* - індичка, *Foxy-woxy* - лисичка.

Така зовнішня лексико-образна структура казки активізує і розвиває, на думку Ю. Лебедева, внутрішньо-слухову пам'ять індивіда. При прослуховуванні і читанні казок відбувається індивідуальне привласнення, засвоєння, запам'ятовування лексико-граматичних моделей, а під час відтворення - удосконалюється мовленнєва культура індивіда.

Характер протікання взаємодії дитини з твором визначається двома основними моментами - самим текстом (його змістом, структурою, звучанням, що визначається специфікою «з вустних» форм подачі тощо) та способами пізнання, осмислення оточуючого світу, що склалися під впливом життєвого та художнього досвіду [6].

Добір казок у збірках забезпечує пізнавальну сторону навчально-виховного процесу дошкільного закладу. Завдяки казкам діти ознайомлюються з різним явищами природи і суспільним життям людей; знайомляться з новими фразеологічними одиницями; новою лексикою; граматичними структурами. Аналіз казок збуджує дітей до формування оціночних суджень. Це важливо для розвитку мислення дошкільників. У відповідях дітей на запитання вихователя має прозвучати оцінка характеру казкових дійових осіб. При розгляді казок правомірно ставити запитання для узагальнень і роздумів, зокрема, такого типу: Чим приваблює вас казковий герой? Що відмінного ви помітили в дійових особах казки? За що ми цінуємо їх? Казка також розвиває творчу уяву дітей. Нерідко казковість, фантазія стають реальністю життя, як – от: килим-літак став справжнісіньким літаком, чоботи-бігунці перетворилися на швидкісні потяги [1]. Міцні знання, уміння і навички діти набувають у процесі активної пізнавальної діяльності, важливим збудником якої є інтерес. Стійкий пізнавальний інтерес формується при поєднанні емоційного, раціонального у навчально-виховному процесі. Тому так важливо серйозне заняття для дітей зробити захоплюючим.

У науці уже відомі приклади використання казки як життєвого уроку. Практична психологія використовує казку як мистецтво слова, яке може виконувати терапевтичну функцію. Т. Зінкевич-Євстигнєєва, яка видала серію книжок-практикумів з казкотерапії, ставить основний акцент на усвідомлення клієнтом того, що казкова ситуація розгортає перед нами певний життєвий урок.

Ряд зарубіжних учених (Дж. Бенток, Е. Роттердамський та ін.), вивчаючи функції мистецтва у виховному процесі, підкреслюють його можливості щодо пізнання не тільки внутрішнього світу почуттів, думок, а також пізнання особливостей навколишнього світу. На думку Дж. Бентока, контрольно-регулююча функція мистецтва впливає на збалансування

емоційного стану, що позитивно діє на формування моральних і соціальних норм, почуттів, а, отже, сприяє ефективній соціалізації особистості.

Мистецтво не на замовлення здатне, відображаючи дійсність, надавати нам соціалізуючу інформацію: знання про соціальні норми, правила, традиції, соціальну ієрархію зображеного суспільства, цінності, що існують у ньому.

Казка як жанр усної народної творчості, що належить до мистецтва слова, увібрала в себе норми та правила, обряди та звичаї народу, є своєрідним відтворенням способу життя людей, їх соціальної взаємодії. Найважливішим і найкращим фактором тривалого життя казки є перевірка часом закладених у ній соціальних норм і правил.

Слушно розглядає можливості казок як моделей соціальних дій Л. Зімакова. Вона зазначає, що казки виступають своєрідним алгоритмом соціальних дій. Так, наприклад, через велику кількість казок проходить така риса характеру, як хитрість («Колобок», «Котик і Півник», «Коза-Дерева» тощо), але в кожній з них вона має різну соціальну спрямованість – врятувати життя, здобути нечесним шляхом їжу, визволити товариша тощо.[3]

У процесі соціалізації засобами мистецтва не можна обмежуватись тільки обсягом соціальних знань, навіть не можна зупинятись на накопиченні знань про соціальні дії (вміння та навички). Соціальний досвід, що передається поколіннями і сучасниками, представлений опредмечуваними результатами їх попередньої діяльності, а також нематеріальними нормами: нормами спілкування, духовними цінностями. Кожна річ, створена руками людини, несе в собі інформацію про цю людину, про епоху, в якій вона жила, думки, що спонукали її виробити цю річ тощо.

Мистецтво має позитивне поле для набуття практичних дій з предметами, а також створює особливе підґрунтя досвіду спілкування. Мистецтво слова, а, отже, і казка здатне формувати суспільно-естетичні ідеали; соціальні ідеї, моральні норми, цінності суспільства мистецьких

художніх образів перетворюються в особистий досвід людини, органічні набутки її характеру.

З позиції гуманістичної свідомості основою особистості є її моральний розвиток, який виявляється у сповідуваній нею системи поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють її поведінку.

Моральний розвиток – це рівень засвоєння уявлень про моральні норми, сформованості моральних почуттів і моральної поведінки. Знання моральних норм є етапом морального удосконалення. Механізмом перетворення моральних норм на суб'єктивну моральність є моральні почуття – стійкі переживання у свідомості людини, її суб'єктивне ставлення до себе, явищ суспільного буття, до інших людей.

Моральне виховання – цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки [8, 211].

Моральна свідомість поєднує у собі знання моральних норм, усвідомлення їх значення для особистості, яке здійснюється через моральні почуття.

Формування моральних почуттів особистості дошкільника відбувається шляхом наслідування. У нашому випадку важливо вказати на те, що завдяки казкам дитина мимовільно усвідомлює норми моральної поведінки того суспільства, у якому вона знаходиться. У казках міститься значний потенціал, який сприяє моральному розвитку дітей дошкільного віку – дитина починає розуміти, чим зумовлені її вчинки, та як вони пов'язані з наслідками неправильної поведінки.

Казка виховує любов до праці та повагу до людей праці. Дошкільник усвідомлює, що людина перетворює світ за допомогою праці – фізичної, інтелектуальної діяльності, спрямовано на задоволення матеріальних і духовних потреб людини. Праця виконує практичну (створення матеріальних, духовних цінностей, соціально-побутових умов життя і діяльності людини), розвивальну (розвиток особистості у процесі активного

включення людини у трудовий процес) і виховну (формування суспільно і особистісно цінних якостей людини, її морально-естетичного ставлення до життя і діяльності) функції. Виховна функція праці реалізується в процесі трудового виховання дітей дошкільного віку. Трудове виховання – цілеспрямований процес формування у дітей трудових навичок та вмінь, поваги до праці дорослих, звички до трудової діяльності [8, 258]. Його завдання полягає у формуванні в дітей стійких переконань, що праця є життєвою необхідністю. Трудове виховання дітей дошкільного віку передбачає привчання їх до самообслуговування, елементарних трудових дій, ручної і господарської праці. Навіть найпростіший результат трудових зусиль дитини (вимити посуд, прибрати кімнату) сприяє усвідомленню важливості праці, вселяє їй впевненість у собі, прагнення випробувати себе у нових видах діяльності.

Необхідно зауважити, що при навчанні дошкільників іноземної мови з використанням казки увагу варто також приділяти їх естетичному вихованню, тобто визначенню естетичного потенціалу казки.

Естетичне виховання – послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості [8, 277].

Краса нерозривно пов'язана з душею людини, її працею, поведінкою, мовою, зовнішністю. Творча душа людства, в тому числі й українського народу, витворила справжні шедеври виховання у дитини почуття прекрасного: від маминої колискової пісні до складних видів мистецтва, якими може оволодіти людина у протязі життя, якщо їх основа закладена у дошкільному дитинстві.

Будучи спрямоване на формування творчої особистості, здатної адекватно сприймати прекрасне і потворне, наділеної чуттям міри у творенні художніх цінностей, естетичне виховання передбачає розвиток почуттєвої

сфери особистості, з якою тісно пов'язаний її моральний світ. Квінсенстенцією його є естетичний розвиток людини.

Естетичний розвиток особистості – процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності особистості.

Естетичний розвиток тісно пов'язаний з формуванням усіх граней особистості. У дошкільному віці формуються основи потреб і смаків, народжується любов до мистецтва, заявляють про себе творчі здібності, якими різною мірою наділена кожна дитина. Для їх реалізації необхідне правильне організоване навчання і виховання, яке враховує особливості віку, індивідуальність. Це, насамперед, стосується використання казки при навчанні дошкільників іноземної мови, оскільки педагогами та психологами доведено, що казка з давніх-давен є одним із основних засобів та джерел естетичного виховання дітей дошкільного віку.

Отже, захоплені казкою діти простіше засвоюють програмовий матеріал, здобувають нові знання, уміння і навички, а процес навчання стає цікавим, у дітей створюється робочий настрій, долаються труднощі, знімається втома, напруга і підтримується увага протягом заняття. Про це важливо пам'ятати під час навчання дітей іноземної мови.

Література:

1. Богданова Н. Сорок один в пользу «Амазонок». Воспитание детей средствами искусства // Учительская газета. – 1996. – 15 октября - №19. – С.25-28.
2. Деннич М., Филликс С. Творческая визуализация: практическое руководство. – К.: София, 1999. – 256с.
3. Зімакова Л.В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціалізації учнів засобами театрального мистецтва: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 2004. – 241с.
4. Казки про тварин // Під ред. Березовського І.П. – К.: “Наукова думка”, 1979. – 574с.

5. Коельо П. Подобно реке. – Х.: Книжный клуб семейного досуга, 2006. – 272с.
6. Митропольська Н. Художня культура особистості // Мистецтво та освіта. – 2000. - №3 – С.40-43.
7. Погосова Н.М. Погружение в сказку. Коррекционно-развивающая программа для детей. – СПб.: Речь, 2006. – 208с.
8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: «Академвидав», 2004 – 456с.
9. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – 2-е изд. – К.: Рад. шк., 1987. – 544 с.

В статье рассматривается психолого-педагогический и лингвистический потенциал сказки в обучении английскому языку дошкольников. Автор анализирует влияние сказки на психическое, моральное, эстетическое, трудовое развитие личности.

Ключевые слова: сказка, психолого-педагогический потенциал, лингвистический потенциал, обучение, воспитание.

The article is devoted to a problem of psychological-pedagogical and linguistic potential of fairy-tale in teaching preschoolers to English. Author analyses the influence of fairy-tale on the psychological, moral, aesthetic, labor development of personality.

Key words: fairy-tale, psychological-pedagogical potential, linguistic potential, studies, breeding.